

*Я.В.Любивий,
доктор філософських наук,
провідний науковий співробітник Інституту
філософії імені Г.С.Сковороди НАН України*

СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРЕДМЕТА ФІЛОСОФІЇ

Протягом двох з половиною тисяч років перед філософами з певною періодичністю поставала проблема переосмислення предмета філософії. Вже перші філософські системи охоплювали певну проблематику, зокрема онтологічну, антропологічну, гносеологічну, логічну, етичну, естетичну, соціально-філософську. На момент формування філософії поряд з нею існували й інші напрями пізнання світу – зачатки природничих, математичних, філологічних, правових, медичних, інженерних наук та відповідних практик. Поряд зі спеціалізованими науками людство накопичувало побутовий, ремісничий, сільськогосподарський, соціально-комунікативний досвід та відповідні знання, а також життєву мудрість. Розвиток конкретних наук змушував мислителів корегувати напрям власних пошуків. В той чи інший період її існування від філософії відділилися логічна, соціологічна, психологічна, когнітивістська, конкретно-антропологічна та інші проблематики.

Так, наприклад, з моменту свого виникнення філософія шукала певне начало, яким вважалися стихія, матерія, атоми, ефір, ідеї тощо. Однак у XIX та на початку XX століття це поле дослідження відійшло до природничих наук – фізики та хімії. Найзагальнішу та найфундаментальнішу картину світу почала давати фізична наука. Виникнення субатомної фізики з її корпускулярно-хвильовим дуалізмом та принципом спостережуваності перевело картезіансько-кантівсько-фіхтеанську суб'єкт-об'єктну проблематику з дослідного поля філософії в дослідне поле фізики. Астрофізика з її теорією Великого вибуху, темної матерії та темної енергії почала активно використовувати образно-символічний екзистенціаль первинного інтуїтивного протистояння-злиття людини та світу в її спробі з'ясувати

«хто Я», «звідки Я і що буде після мене», а також те, чому «я хочу з'ясувати це», якому «Ми» (соціальному «Ми») це повідомити і в якого «Ти» (можливо, й найвищого «Ти») про це запитати.

Морально-етична проблематика почала формуватися у «висьовий час» (К.Ясперс) у середині I тисячоліття до н.е. разом з онтологічною. Виникла необхідність свідомо-морального регулювання певного спектра суспільних відносин внаслідок суттєвого ускладнення їх порівняно з попередніми епохами, а також потреба онтологічного обґрунтування необхідності свідомого дотримання моральних норм. Згідно з цими світоглядними настановами, космос влаштований упорядковано і має причинно-наслідкові закономірності у вигляді мойр (карми) – необхідності як такої, а порушення його законів, що оформлюються у моральні імперативи, призводить до покарання долею. Покарати за порушення світового порядку у вигляді заповідей може також і найвища Істота.

Становлення індустріального суспільства з його науково-раціональною та прагматичною світоорієнтацією нібито не підтверджувало зазначеної соціально-моральної настанови. Проте сучасна еволюційна генетика, яка напівжартома-напівсерйозно претендує замінити собою філософську етику (Е.О.Вільсон), стверджує, що внаслідок біосоціального добору (відбору не лише індивідів, але й груп індивідів – соціумів) в людині генетично закладено прагнення до високоморальних альтруїстичних вчинків, хоча його нерівномірно розподілено серед представників роду людського. Соціально орієнтована мораль у такому разі не потребує виключно онтологічного обґрунтування, а органічно впливає з соціальної природи людини, закріпленої генетично. До того ж останніми десятиліттями в сучасному світі склалися різні форми позитивістськи орієнтованої корпоративної і бізнесової етики, які не мають великої потреби апелювати до філософської етики.

Розвиток природничих та технічних наук виокремив з класичної логіки математичну логіку, логіку наукового дослідження, логічні засади інформатики, що також дещо звузило предмет філософії як такої. Для останньої лишилася суто філософська категоріальна логіка. (Аналогічною до філософської логіки є специфічна юридична логіка, яка «накладається» на загальну класичну логіку.) На різновиді некласичної логіки – алгебрі Буля – сформувалася логічна база інформатики. Інформатика уможливила запрограмування й здійснення

великої кількості математичних обчислень, а це значно полегшило працю математиків у її рутинному аспекті. Обчислювальні чіпи стали невід'ємною складовою більшості сучасних технічних систем, приладів та механізмів. Сучасну людину заповонила віртуальна реальність, розуміння природи якої потребує феноменологічного та соціально-філософського аналізу. Інакше кажучи, хоча логіка певним чином дистанціювалася від філософії як такої, сама здатність людини логічно мислити потребує філософського дослідження.

Чітка логічна система, в якій з кількох аксіом та додержуваних правил виводяться всі необхідні наслідки, добре працює щодо релейно-технічних та інформаційно-комп'ютерних систем, але має обмежене застосування до реальних об'єктів, зокрема до соціальних. Зазнали невдачі спроби лінійно вибудувати різні галузі знання шляхом постулювання певних аксіом та виведення з них правил. Спостережувана дійсність виявилася нелінійною.

Наукове знання з його математичним апаратом певною мірою відображає реальність. Свідченнями цього є відкриття реліктового випромінювання з його точною температурою (2,7 K), а це перетворило гіпотезу Великого вибуху в теорію, а також відкрило можливість застосування наукових знань у технологіях, що можуть змінювати побут і суспільне життя на краще. Багато із закономірностей природи більш-менш точно описуються за допомогою математичного апарату. Естетичний критерій простоти в науці розкриває значну міру впорядкованості в самій природній реальності. Багато природних явищ і процесів (включаючи явища та процеси життя), а також віруси, що існують на стику життя і «нежиття», набувають форм геометричних фігур – кулі, еліпса, спіралі, інших фракталів, включаючи й Платонові фігури (тетраедр, куб, октаедр, ікосаедр, додекаедр). Система наукових знань як розгалужена мова науки корелює з практичним їх застосуванням, будучи інструментами впливу на життєве середовище людей у певному напрямку, зрізі або аспекті відповідно до їхніх потреб. Однак у власному життєвому досвіді людина віднаходить і такі сторони, що не охоплюються науковим дискурсом, принаймні на даному етапі її розвитку.

Важливі проблеми, виниклі на грані знання, з одного боку, і життєсприйняття та життєрозуміння – з іншого, досліджує філософія. Від неї відокремилася в самостійну науку психологія. Поле її дослідження стали окремі когнітивні питання та проблеми переживань

(не лише повсякденних, але й екзистенційних), а також найвищих світоглядно значущих станів свідомості в медитативному аспекті філософії. Разом з тим аналіз смислу світоглядних (філософських, релігійних) переживань лишається в компетенції філософії. Адже психологічні техніки ефективніше спрацьовують тоді, коли людина (і психолог, і клієнт) глибоко й автентично розуміє життєві, екзистенційні смисли.

Вже майже два століття минуло відтоді, як соціологія стала самостійною наукою й відокремилася від соціальної філософії. Згідно з настановою здобувати строго наукові позитивні знання про суспільство, соціологічні дослідження спрямовані на чітке формулювання гіпотез конкретного дослідження й сторогої їх верифікації. Серед теоретичних положень про суспільство не має бути таких, які не перевірені емпіричними даними. Кожне конкретне дослідження дає знання про досить вузький аспект функціонування та розвитку суспільства. Щоб отримати цілісну модель та картину функціонування й розвитку суспільства, потрібно постійно проводити надзвичайно широкомасштабні й дуже вартісні дослідження, а це нерационально з економічного погляду. Проте теоретична соціологія на основі інтуїтивного узагальнення важливих соціальних індикаторів та фактичних даних досліджень, з того чи іншого приводу проведених раніше, має накреслювати основні тренди розвитку суспільства, котрі можна розглядати не як строги наукові прогнози, а як більш-менш вірогідні гіпотези. Використовуючи дані емпіричних досліджень та теоретико-соціологічні положення, соціальна філософія досліджує глибші ціннісні, екзистенціально-комунікативні та світоглядно-мотиваційні аспекти розвитку людини й суспільства.

Важливим є естетичний аспект індивідуального та суспільного буття. Об'єктивно прекрасне розкривається перед людиною не лише в красі навколишнього життєвого середовища людини, а й у красі математичних пропорцій архітектури, музики й дизайну, а також у нещодавно відкритій красі природніх фракталів. Прекрасне постає і в красі людських вчинків та людських взаємовідносин (С.Крилова), до яких завжди прагнули як до суспільних ідеалів претставники роду людського.

Конкретно-антропологічні дослідження не витісняють філософсько-антропологічну проблематику, але роблять більш визначеним її пошук, замінюючи певні метафізичні припущення науково з'ясованими

особливостями природи людини. Це стосується взаємовідносин філософської антропології з біологічною антропологією, історичною антропологією та іншими напрямками антропологічного знання.

Філософія має враховувати й нові сучасні методи, що виникають у різних галузях наукового знання, наприклад, системний, синергетичний, метод фрактального аналізу та ін. Ці методи можуть застосовуватися в ознайомленні філософа з науковим знанням, і навіть для викладу матеріалу. Однак вони не замінюють аутентичного методу філософії – методу рефлексії.

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що філософія поступово звужувала поле свого дослідження, поступаючись іншим науковим дисциплінам в їх прагненні не лише емпіричного, але й більш узагальненого пізнання дійсності. Цим і можна пояснити, що в багатьох розвинених країнах існує науковий ступінь Ph.d. Проте за філософією залишається дослідження самого інструменту філософського осмислення світу у вигляді філософських категорій, понять, світоглядних інтуїцій, філософських інтенціональностей, філософем.

Суттєвою інновацією для філософії протягом останніх десятиліть є дослідження проблеми мови, зокрема мови філософського знання. Мова має передумовою комунікацію з Іншим, без якої людина як соціальна істота не може існувати. Без неї неможливо здійснювати комунікацію, яка і є серцевиною соціальності. Офіційна мова сприяє забезпеченню прав людини, захисту її особистої власності, можливості брати участь у суспільному виробництві та розподілі благ. Повсякденна мова допомагає побутовій комунікації, філософська – сприяє глибинній екзистенційній комунікації з іншими особами, а також абсолютній комунікації людини наодинці з Буттям.

Філософія може існувати у декількох формах: по-перше – як наука, що оперує категоріями та поняттями й виробляє знання про світ, по-друге – як форма (або аспект) суспільної інтерактивної й комунікативної свідомості, по-третє – як мудрість тощо (В.В.Лях). У життєвому досвіді людини є місце для того досвіду, який потребує філософського осмислення за допомогою філософської мови. Філософська мова складалася й удосконалювалася тисячоліттями й опредмечена у вигляді філософських текстів. Філософ, засвоївши певні філософські тексти, засвоює й мову, за допомогою якої він може виражати свій філософський досвід. Завдяки цьому він може допомагати особам, які не є професійними філософами, але мають

потребу в мисленнєвому осмисленні світу, пояснюючи відповідності між філософською мовою та корельованими з нею філософськими інтуїціями та інтенціональностями в екзистенції людини.

Філософія як наука та спосіб життя вимагає певного, хоча б символічного, посвячення, своєрідного входження у здобуте нею знання. Це може поставати як «герменевтика суб'єкта», певне очищення, вивільнення від маніпулятивних практик повсякденності з подальшим осягненням вихідних еталонних станів, що сприяють резонансу екзистенції та буття, переходу до базових інтуїтивно очевидних вихідних понять та принципів, з яких можна розгортати подальше філософування. При цьому підходів може бути кілька.

Можна починати філософування з екзистенції, що протистоїть буттю. Однак потім до цього треба буде дещо штучно й механічно «додавати» мову, за допомогою якої я осмислюю цей екзистенційний досвід та мої соціальні відносини з іншими людьми, з комунікації з якими «я запозичую цю мову». Адже навіщо виражати в мові свій екзистенційний досвід, якщо «потенційно я не хочу» повідомити про нього іншим індивідам.

Можна починати філософування з комунікації з іншими індивідами з питань про екзистенцію, Буття та трансценденцію до небуття, адже самі ці поняття «екзистенція», «Буття», «трансценденція» людина запозичує з комунікації, проте самі вони нічого не важать поза моїм досвідом, наоднині «тут і тепер» перед Буттям і тим, що має місце після Буття.

Філософування означає, що «крім мене – того, хто у даний момент філософує», це здійснює і хтось Інший. Адже тільки для когось, нехай навіть і потенційного, «я» осмислює своє світобуття у поняттях мови. У нас немає іншого інструментарію освоєння світу, окрім понять, категорій та принципів, якими ми оперуємо: ми не можемо «вистрибнути» з самих себе до світу як такого, не маючи засобів його освоєння. Базові категорії, які розробляє філософія, в іншому аспекті можна назвати або архетипами колективного несвідомого, або міфологемами, або стереотипами сприйняття. У будь-якому разі ці інструменти в найширшому розумінні, що їх дає нам мова, є посередником між нашою самістю та світом і водночас пронизують наше власне існування. У нашій інстинктивній природній настанові онтологізації нам здається, що поняттєво-категоріальний інструментарій освоєння нами світу і є цим самим світом як таким. Щоб

подолати ці інстинктивні похибки, філософська рефлексія робить відповідну «поправку» й показує відмінність світу як такого від нашого інструментарію освоєння його. Без цього інструментарію «я» перебувало б лише в стані екстатичної екзистенції перед Буттям, ніяк не виражаючи цей стан у мові.

Стан екзистенціального постання перед Буттям притаманний більшості людей. Однак особи, що не займаються філософією професійно, не мають інструментарію, щоб виразити цей стан у філософській мові. Щоб стати філософом, необхідно оволодіти відповідною мовою, яка реалізується не інакше як за допомогою філософських текстів, які існують вже протягом двох з половиною тисяч років. «Я» створює засадничий екзистенціально значущий філософський текст в надії, що хтось інший так само, як і «я», перебуває в екзистенціальному постанні перед Буттям і також володіє філософською мовою, і рано чи пізно завдяки «моєму тексту зрозуміє мене». Розроблювана й вдосконалювана тисячоліттями філософська мова необхідна для такої комунікації наших екзистенцій, щоб ми могли розуміти один одного у нашому постанні перед Буттям. Якщо віднаходжувана в комунікативному медіумі філософська мова нас не задовольняє, ми розробляємо більш «густу» сітку (за Ф.де Сосюрором) філософських понять, щоб точніше передати для когось іншого нові смисли. Необхідно це зробити так, щоб витлумачити й пояснити ці смисли, щоб Інший «мене зрозумів» шляхом реінтерпретації цих смислів на його власному досвіді екзистенції. Ми маємо взаємозбагачуватися поняттєво-інструментально у нашому взаєморозумінні щодо базових екзистенціальних смислів. Філософська мова при цьому виступає медіумом комунікації.

Філософ надає допомогу людині, яка не займається філософією професійно, якщо в неї виникає потреба в розумінні власної екзистенції, яку «він» або «вона» відчують інтуїтивно. Адже кожний не може бути професійним філософом, як і професійним священиком. Однак більшість людей потребують філософського осмислення світу, подібно до того, як раніше більшість потребувала релігійної віри. А в постіндустріальному суспільстві віра так чи інакше філософськи осмислюється. Тож філософія потрібна і сучасній віруючій людині.

Крізь призму засадничого протистояння екзистенції Буттю осмислюється дійсність настільки, наскільки вона репрезентована у

найбільш значущому аспекті життєвого досвіду людини. Це осмислення постійно відтворюється філософією й поширюється через філософську комунікацію в соціумі.

Створюючи філософський текст як медіум смисложиттєвої комунікації, потрібно дотриматися певної послідовності. Насамперед – узагальнено резюмувати культурно-комунікативний і інтелектуальний шлях філософа до моменту усвідомлення власного екзистенційного постання перед Буттям. Далі – досягнути та експлікувати у відповідних поняттях та за допомогою певних методологічних принципів саме це постання і, нарешті, осмислити найбільш значущі аспекти життєвого досвіду, що сприяють набуттю мудрості. Мудрість має своєю передумовою не лише адаптацію окремого індивіда в соціальному середовищі, але й екологічно (у найширшому значенні) креативне оволодіння ним та іншими індивідами, за допомогою комунікативних практик, власним життєвим світом. Врешті-решт цей філософський текст слід поширити для інших людей, після чого його зміст в процесі комунікації вступають у взаємодію зі змістами інших текстів – як суто філософських, так і нефілософських.

Традиційно важливою умовою філософської комунікації були філософські тексти. Однак живий безпосередній філософський діалог, смисложиттєва комунікація, філософський дискурс потребують контексту цілісного життєвого досвіду філософа. Безпосереднє викладення власної філософської позиції мислителя дозволяє слухачу виявляти прагматику його (чи її) філософського нарративу, тобто власне буттєве ставлення автора тексту до власного тексту, виявляти нюанси змістів, які оратор виражає в поняттях, категоріях, проголошених принципах. Філософська мова, а також невербальні сигнали (міміка, жести, пози, паузи та різноманітні невисловленості, що мають також велике значення), дають можливість показати нам наш (кожного з комунікантів) екзистенціальний досвід, наше ставлення до постання перед Буттям, досягнути взаєморозуміння в цьому найважливішому питанні.

Глибшого взаєморозуміння можна досягти, продовжуючи комунікацію до рівня неформальної, комунікації стосовно своєї лабораторії, «кухні» наукового пошуку, а також його (або її) наукової біографії, його (або її) справжніх, а не лише висловлюваних, моральних принципів, естетичних уподобань, релігійних поглядів. Зазначені, а можливо й інші, моменти разом з термінологічним зна-

ченням філософських понять складають філософський текст у широкому розумінні, тобто такий, який охоплює й контекст. Можна погодитися з представниками постструктуралізму (зокрема, Р.Бартом), що текст, у даному випадку – філософський, може передати більш змістовні й насичені смисли, ніж ті, які мав намір передати автор «тексту» живого філософського спілкування.

Якщо письмовий філософський текст написано достатньо майстерно, якщо в ньому достатньо виражено екзистенцію автора, який володіє філософським мистецтвом (термін Н.Хамітова), читач також може вилучати з нього додаткові важливі смисли, окрім тих, що їх свідомо намагався передати автор тексту. Такого роду філософський текст виконує і функцію художнього твору, в якому вдається висловити цілісне світовідчуття й світорозуміння автора. Завдяки цьому через такий текст вдається здійснювати глибинну філософську комунікацію.

Такий підхід важливий і для викладання філософії. У світі стрімко зростає кількість людей, що здобувають якісну освіту, включаючи вищу та післядипломну, важливою складовою якої є філософські дисципліни. Філософія постає оптимальним засобом оволодіння людиною сучасним світоглядом, свідомим вибором адекватних життєвих орієнтирів, способів розвитку власної креативності, соціально значущих цінностей.

Суттєвою складовою філософії є метод у широкому розумінні слова – як інструмент оволодіння дійсністю в її матеріальних, соціальних та інтелектуальних аспектах. Це схема та спосіб дії з реальними та уявними предметами. Адже в певних ситуаціях з певної сукупності можливих схем та способів дії обираються найбільш адекватні й ефективні. Метод є суб'єктивним за формою, але за його допомогою результати практичної та мисленнєвої діяльності реалізується в об'єктивному результаті. Суб'єктивність методу не означає його цілковитої довільності. Певна, не завжди усвідомлювана частина його конфігурації є закладеною в генетичному коді людини. Навіть у тварин вроджені інстинкти доповнюються навчанням у типових ситуаціях для пошуку найбільш адекватних способів адаптації до дійсності. Людина, користуючись методом, свідомо відбирає найуспішніші схеми та способи діяльності в навколишньому середовищі.

У первісної людини «стихійна» та усвідомлювана частини

конфігурації методу діяльності не відділялися одна від одної. Однак вже в часи остаточного переходу до культурного стану *Homo sapiens* кроманьйонця (на відміну від *Homo sapiens* неандертальця), а ще більшою мірою в добу переходу до цивілізації, з'являються підстави для певного відокремлення методу мисленнєвої діяльності від методу діяльності як такої.

Метод завжди пов'язаний з онтологією. Будь-яка схема діяльності супроводжується образним уявленням про природу речей, яке може бути і гіпотетичним, і таким, що закріплене багатьма практичними підтвердженнями. Певні методи діяльності й мислення мають відповідні онтологічні припущення (регіональні онтології – за Е.Гуссерлем), певні картини тієї чи іншої сфери дійсності (або «карти» дійсності – за А.Кожибським). Користуючись тим чи іншим методом, ми неминуче, не усвідомлюючи того, прив'язуємося до певних онтологічних припущень щодо природи світу. Освоюючи якийсь метод, ми стихійно, інстинктивно вибудовуємо й відповідну онтологію. Така онтологізація є природною настановою (Е.Гуссерль). Сукупність наших онтологічних уявлень про світ є проекцією сукупності методів, за допомогою яких ми освоюємо світ. Завдання філософії – усвідомлювати такі природні механізми свідомості, здійснювати відповідні редуції (Е.Гуссерль).

З'ясування природи механізму онтологізації свідомості змушує засумніватися в змісті як регіональних, так і універсальних онтологій. Наші уявлення про природу світу є здебільшого проекцією методів – наших інструментів освоєння й осмислення його. У досвіді природної (нефілософської, нерелексивної) свідомості онтологізації певні уявлення про світ розміщуються над горизонтом свідомості, а схеми діяльності та методи – під її горизонтом. Якщо провести аналогію з первісною людиною, то сукупність методів та практичних навичок, розміщених під горизонтом свідомості, будуть аналогічними магії первісної людини, а онтологічні уявлення про світ – міфологічному поясненню магічних дій. Міф і магія нерозривні, однак, коли міф перетворюється на казку, на нарратив, людина отримує картину світу, «чисту» теорію, відокремлену від практичних мотивацій.

Найбільш очевидними онтологічні проекції методів постають на прикладі парадигмальних методів, що спираються на певні парадигми. Так, у часи домінування в науці ньютонівської фізики

(механістичного методу) світ сприймався як годинниковий механізм. З часу поширення синергетичного методу світ почали сприймати як такий, що самоорганізується. Коли останніми роками почали аналізувати соціальні мережі, які, своєю чергою, використовують телекомунікаційні мережі, включаючи й Інтернет, то дослідники «раптом» звернули увагу на те, що й фізичний мікросвіт є мережею інтерференційних хвильових взаємодій. Логічно припустити, що надалі в науці виникатимуть все нові й нові, більш досконалі за практичними наслідками методи. Однак, чи зможемо ми стверджувати, що пізнали світ таким, яким він є «сам по собі», а не просто сукупністю наших уявлень про нього, стимульованих відповідними методами, які доповнюються відповідними онтологізаціями?

Ми можемо пізнати світ такою мірою, якою ми оволодіваємо відповідними методами й видозмінюємо цей світ відповідно до власних потреб та цінностей. У центрі нашого життєвого досвіду й пізнавально-практичної діяльності – ті знання й устремління, що слугують найосновнішими інструментами й мотиваціями перетворення й осмислення світу; вони й становлять фундамент наших найважливіших життєвих очевидностей, пронизуючи наше існування. Ті знання й устремління, що віддалені від ядра нашої особистості, тією чи іншою мірою визначаються зазначеними базовими очевидностями та інтенціональностями. Теорія Великого вибуху, дані про чорні діри, темну матерію та темну енергію вже багато чого можуть розповісти про будову Всесвіту. Однак людина може лише здогадуватися про те, чи існував Всесвіт до цього Великого вибуху, чи існують інші подібні Всесвіти у якихось інших просторах та інших вимірах, чи не є наш Всесвіт елементарною часточкою в іншому, більш охоплюючому Всесвіті, і чи не є самі елементарні часточки нашого Всесвіту Всесвітами на якомусь невідомому нам мікрорівні?

Можна поставити ще й таке питання: чи діють в інших Всесвітах, якщо вони існують, ті ж самі закони природи, що і в нашому, чи вони мають інші характеристики та інші значення констант? Інакше кажучи, людина має, хоча й вражаючі порівняно з попередніми епохами, але все ж таки обмежені знання. У знаннях, що є базовими й ґрунтуються на наших очевидностях, ми впевнені. У знаннях, що стосуються периферії нашого життєвого світу й життєвого досвіду, ми впевнені менше.

Як сукупність проектів оволодіння дійсністю, наші знання є

багатоманітною мозаїкою проектів освоєння навколишнього середовища і не можуть бути остаточно систематизовані в послідовну систему, яка б відобразила світ цілісно. Ці знання, як квадратура кола, можуть нескінченно наближатися до концептуального відображення дійсності і не давати цілісної картини світу. Цілісність дана нам лише в екзистенції постання перед Буттям.

Водночас, як сукупність проектів оволодіння дійсністю, наше знання є своєрідним мистецтвом, *techne*, технологією. Ще з часів доісторичного й традиційного суспільства технологія є сукупністю схем, навичок діяльності, яка разом з інструментами (в тому числі й інтелектуальними) створює артефакти, що разом охоплюють олюднену природу як життєве середовище цивілізованої людини. В інформаційному суспільстві переважна частина технологій, як виробничі та інше обладнання разом з інформаційними комп'ютеризованими системами управління, може існувати в електронному вигляді, оскільки й саме виробничі обладнання виробляється за електронними кресленнями. Те, що сукупність сучасних технологій існує, окрім іншого, і в електронному вигляді, доводить, що вони є інтелектуальним продуктом.

Разом з виробленими з її допомогою артефактів технологи становлять матеріальну культуру. А духовна культура є майстерністю подолання неконтрольованих егоїстичних потреб та таких інтересів, що реалізуються через нехтування інтересів інших членів суспільства, і спрямована на реалізацію устремлінь високої альтруїстичної моралі й соціальної солідарності. Вона також має своєрідні «технології» – катарсичні, екстатичні, аскетичні, медитативні та ін.

Регулятивна повсякденна мораль пов'язує нас у нашому життєвому середовищі з кожним іншим. У критичних ситуаціях виявляються найвищі альтруїстичні моральні поклики людини, які генетично закріплені в її природі й ігнорування яких призводить до виникнення докорів сумління. Сучасній людині все частіше доводиться робити свідомий моральний вибір. Нерідко цей вибір є екзистенціальною моральною дією, коли людина не просто визначає для себе якусь нейтральну лінію поведінки, а здійснює вибір самої себе, своєї власної ціннісно вмотивованої долі.

У первісному суспільстві, внаслідок біосоціального добору, більш конкурентоспроможними були ті соціуми, в яких превалювали людяні альтруїстичні та солідаристичні відносини і які відзначалися

високою синергією. Згодом доба цивілізації породила політичні системи, що ґрунтувалися на класовій диференціації й несправедливій насильницькій соціальній нерівності, що суперечили природному праву й гуманістичній моралі. Лише в другій половині ХХ ст. у цивілізованих країнах до політики почали висуватися вимоги повернення до глибинних моральних засад людського суспільного життя. Ця глибинна тенденція людського розвитку відновлюється та посилюється в сучасному інформаційному постіндустріальному суспільстві, в якому зростає роль як творчої індивідуальності, так і солідаристськи налаштованих високоосвічених інтернет-спільнот, і все більшого поширення й значення набувають горизонтальні мережеві зв'язки.

Практичний розум людини охоплює собою як сукупність схем та матриць діяльності, проектів та способів оволодіння дійсністю, так і моральний вибір людини, що здійснюється і в природоосвоєнні, і в соціальному конструюванні, і у внутрішній роботі морального самовдосконалення. Практичний розум реалізує себе у соціальній взаємодії та комунікації.

Якщо в критичний період власного розвитку (у точці біфуркації) людина обирає себе як вільну, відповідальну та творчу, то в процес комунікації вона вступатиме з очікуванням, що інший також є вільним, відповідальним та творчим. У такому разі процес комунікації відбуватиметься довірливо, з врахуванням взаємних інтересів, поваги до особистості іншого, соціальної солідарності та співтворчості. В даному випадку індивіди формують суспільство з високою синергією. Якщо людина обирає шлях споживацтва, гордоців, егоїзму, то в комунікацію вона вступатиме з позицій агресії, хитрощів, що породжуватиме взаємне відчуження індивідів, соціальне насильство та зверхність, з одного боку, і пасивність та покору – з іншого. Це – суспільство з низькою синергією.

В добу постіндустріалізму суспільства з високою синергією є більш конкурентоспроможними, ніж суспільства з низькою синергією, оскільки умови сучасного виробництва потребують великої кількості творчих і відповідальних, соціально активних людей, які швидко створюють й налаштовують умови довірливої комунікації та продуктивної співтворчості, контекстуально передбачаючи врахування взаємних інтересів та повагу до цінностей іншого.

У сучасному плінному світі людина не може не бути творчою, тому й комунікація має відбуватися лише щодо інноваційної

інформації, інакше вона перестає бути комунікацією, а інформація – інформацією. Людина в процесі комунікації з іншими має створювати, конструювати за допомогою своєї уяви і нові речі, необхідні для її життєзабезпечення, і соціальну реальність, найсприятливішу і для виробництва, і для життя як такого, і самої себе як творчої і відповідальної особистості. Конструювання речей, предметів, інфраструктури, середовища, необхідних для життя, як важлива сторона діяльності практичного розуму, відбувається в процесі чергування як індивідуально-особистісної, так і мережевої (не обов'язково електронно-комп'ютерної) комунікації. В індивідуально-особистісній комунікації відбувається творення моделей або конструктів перетворення реальності, у мережевій комунікації – конструктивна співтворчість і комунікація щодо умов та ресурсів реалізації новостворених моделей.

Людина конструює предмети, що є засобами існування, а також життєве середовище у вигляді моделей, що втілюються за допомогою технологій, а останні, вже імпліцитно, контекстуально, «під горизонтом» свідомості містяться в самому процесі конструювання. Цей креативний виробничий процес в сучасних умовах може відбуватися лише тоді, коли людина в процесі комунікації з іншими конструює відповідні суспільні відносини, певну соціальну реальність. Умовою більш людиномірних суспільних відносин є самоконструювання самої людини як творчої особистості, толерантного ініціативного співтворчого працівника та здатного до волонтерської самоорганізації відповідального громадянина. Ця творча діяльність людини має відбуватися в сучасному суспільстві з дотриманням екологічних вимог у широкому сенсі – як вимог екології природного й соціального середовища та екології душі.

Конструктивна діяльність людини відбувається не як завгодно, а відповідно до властивостей природних матеріалів, з яких виробляються засоби для життєзабезпечення, згідно з логікою соціальних закономірностей, на основі яких встановлюються оптимальні суспільні відносини, складаються характеристики психіки людини, творчий потенціал якої вивільнюється та вдосконалюється. Вихідним пунктом конструктивної творчої діяльності є людина, яка в процесі комунікації з Іншими змінює матеріальні, соціокультурні та духовні умови свого існування відповідно до взірців, що постійно вдосконалюються.

Отже, щоб визначити предмет філософії, необхідно на основі досягнень сучасного наукового знання в цілому з'ясувати в загальних рисах різноманіття форм природи, навколишнього світу, зокрема: а) буття людини у різноманітних формах соціальності; б) життя, включаючи його найвищі форми; в) існування самоорганізованих (не обов'язково біологічних) систем, що засвідчують впорядкованість природи й існування космічного Розуму; г) можливість існування різноманітних невпорядкованих хаотичних процесів, що припускають неіснування космічного порядку й Вищої Істоти; д) можливість неіснування світу взагалі. На основі цього необхідно визначити місце людини й людської цивілізації у Всесвіті; дослідити міру упорядкованості й людиномірності світу; проаналізувати можливості та межі людського пізнання; з'ясувати особливості механізмів освоєння природного, соціального й особистісного світу людиною. Філософія має критично проаналізувати спосіб буття й базові цінності людини, характер їх відображення у різних формах пізнання та пізнавальних практик і розкрити міру достовірності різних форм пізнання людини та зробити відповідні «поправки» на стихійні природні настанови свідомості людини.

Потрібно також брати до уваги, що людина може опинитися в екстремальних ситуаціях, в яких загострюється сприйняття, виникають різноманітні екстатичні, «пікові» стани й виникає потреба в переосмисленні різних життєвих пріоритетів та цінностей. Важливо також виявити «неістинні» форми людського існування й відчуження, різноманітні симулякри, що спотворюють відображення реальності.

Узагальнюючи, слід визначити способи буття й типи знання, без врахування яких неможливо визначити предмет філософії. Це: а) вихідне світоглядне філософське світопереживання (медитація) й знання; б) осмислення крізь призму цього вихідного знання основних способів буття людини у світі; в) різноманітні види наукового знання, в яких прямо чи непрямо присутня філософська проблематика; г) повсякденні види знання; д) різноманітні ситуації незнання та відсутності будь-якого знання; е) феномени несвідомого сприйняття; є) відсутність сприйняття й життя.

Виконавши ці попередні умови, можна адекватно визначити предмет філософії. Це визначення не може бути «абсолютним» і залежить від характеру проблем, принципів, ідей, категорій та понять, застосовуваних тим чи іншим філософом. Кожний мислитель тим

чи іншим способом встановлює предмет філософії для власної орієнтації у філософській проблематиці, виходячи з базового, хоча й не завжди експліцитно сформульованого принципу власного філософського бачення світу, виходячи з наявної на даний час наукової і філософської парадигм (екзистенціалістської, позитивістської, прагматичної, лінгвоцентричної та ін.). Разом з тим необхідно враховувати інші філософські парадигми в просторі (наприклад, Західна і Східна), і часі (Антична, Середньовічна, Нового часу та ін.). Це дозволяє виділити універсальну філософську проблематику й предмет філософії, що органічно впливають з способу буття культури й природи людини.

Щоб уточнити предмет філософії, необхідно крізь призму філософського бачення світу проаналізувати спосіб застосування іншими науками знання, яке до того було прерогативою філософії, і сформулювати своє ставлення до цього застосування. Крім того, під впливом позитивних наук філософія доповнює й розвиває власну проблематику, докладніше аналізує проблематику мови й символічних систем взагалі, зокрема проблеми філософської мови та ін.

Результати позитивних наук у цілому сприяють поліпшенню матеріальних умов життя людини. Однак часто-густо супровідна мотивація й ідеологія їх використання призводить до споживацтва й нехтування творчими можливостями людини та екології у широкому значенні. Філософія, яка допомагає усвідомити базові цінності й унікальний креативний потенціал людини, є важливим інтелектуально-духовним інструментом визволення її свідомості з рабства споживання, усвідомлення нею (людиною) найвищих цінностей і глибинного природовідповідного перетворення умов власного буття.

Любовий Я.В. Світоглядні, методологічні та праксеологічні засади предмета філософії.

Предмет філософії протягом більш ніж двохтисячолітньої історії її існування зазнавав певних змін, хоча ядро філософської проблематики лишалося інваріантним. З'ясування предмета й відповідного методу філософії потребує виробити попереднє уявлення про природу людського буття, базові закономірності еволюції самого світу як такого та способи його освоєння й діяльнісного перетворення людиною. Важливо враховувати найрізноманітніші (і повсякденні, і екстремальні, і споглядальні-медитативні) ситуації перебування її (людини) в світі, різні форми пізнання

й перетворення нею навколишнього середовища, а також різноманітність відповідних станів її свідомості. Необхідно також простежити як перехід частини проблематики, що традиційно була філософською, до компетенції конкретних наук, так і вихід останніх на філософські проблеми у вирішенні власних питань. Філософія має брати до уваги природні настанови свідомості, помилки людського сприйняття та мислення, викликані будовою сенсорного апарату людини, особливостями її мови, індивідуального та культурно зумовленого життєвого досвіду. Адже вона виробляє мову для вираження екзистенційного постання людини перед Буттям, для комунікації з Іншими під час з'ясування можливості перетворення середовища людського існування на основі постійного вдосконалення усвідомлення його базових цінностей.

Любивый Я.В. Мировоззренческие, методологические и прaxeологические основы предмета философии.

Предмет философии претерпевал изменения на протяжении более чем двухтысячелетнего ее существования, хотя ядро философской проблематики оставалось инвариантным. Чтобы выяснить предмет и соответствующий метод философии, необходимо выработать предварительное представление о природе человеческого бытия в мире, базовые закономерности эволюции самого мира как такового, способы его освоения и деятельностного превращения человеком. Важно учитывать самые разнообразные (и повседневные, и экстремальные, и созерцательно-медитативные) ситуации пребывания человека в мире, разные формы познания и преобразования окружающей среды, а также разнообразие соответствующих состояний его сознания. Необходимо также проследить как переход части проблематики, которая традиционно была философской, к компетенции конкретных наук, так и выход последних на философские проблемы при решении собственных вопросов. Философия должна учитывать естественные установки сознания, ошибки человеческого восприятия и мышления, которые вызваны строением сенсорного аппарата человека, особенностями языка, его индивидуального и культурно обусловленного жизненного опыта. Философия вырабатывает язык для выражения экзистенциального предстояния человека перед Бытием, коммуникации с Другими относительно возможности превращения среды человеческого существования на основе постоянного усовершенствования осознания его базовых ценностей.

Lyubiviy Y. Outlooking, Methodological and Praxeological Foundations of the Subject of Philosophy.

The subject of philosophy has certainly changed more than two thousand years, although the core of philosophy problems remains invariant. One must

develop the previous idea concerning nature of human being in the world, basic laws of evolution of the world as a such, and ways of its' acquirement and change by human activity in order to find out the subject and appropriate method of philosophy. One must consider various (everyday, extreme and contemplated-mediated) situations of being man in the world, various forms of cognition and transformation of environmental as well various appropriate states of his consciousness. One must also follow as well transformation of the part of the problems which traditionally were philosophic to the competence of concrete sciences as their interest in philosophic problem during their solving of their own questions. Philosophy considers natural attitudes of consciousness, the errors of human apprehension and thinking which induced by structure of touch system of man, particularities of language and his individual and culture conditioned living experience. Philosophy develops language for expression of existential standing of man before the Being, communication with Others concerning the possibility of changing of environmental of human being on the bases of continuous improvement of conscious of it's base values.